

การอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนเมืองเก่าพะเยา

บุญศิริ สุขพร้อมสรรพ¹ และศรีสุตา วงษ์ขุ่ม²

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่องการอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนเมืองเก่าพะเยามีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาวิวัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของเมืองเก่าพะเยา 2) ศึกษาเอกลักษณ์เฉพาะและคุณค่าของเมืองเก่าพะเยา 3) เสนอแนวทางปฏิบัติหรือมาตรการต่าง ๆ ที่เหมาะสมในการอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนเมืองเก่าพะเยา อันคงไว้ซึ่งคุณค่าและเอกลักษณ์ของความเป็นเมืองเก่า การดำเนินงานวิจัยประกอบด้วย การศึกษาข้อมูลความเป็นมาของพื้นที่ การสำรวจชุมชนเมือง การศึกษาลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของเมือง การวิเคราะห์เอกลักษณ์และคุณค่าของชุมชนเมืองเก่าพะเยา รวมถึงการสัมภาษณ์กลุ่มคนที่เกี่ยวข้องเพื่อทราบถึงปัญหาและศักยภาพของพื้นที่ จนได้มาซึ่งแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนเมืองเก่าพะเยา จากการศึกษาพบว่า เวียงพะเยาเป็นเมืองโบราณที่มีประวัติศาสตร์มาอย่างยาวนานตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นพื้นที่มรดกทางวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะด้านอันเกิดจากองค์ประกอบทางกายภาพ ศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม รวมถึงวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีของพื้นที่เมืองเก่าพะเยา สามารถสะท้อนคุณค่าความสำคัญที่ควรค่าแก่การรักษาหลายประการคือ 1) การเป็นแหล่งตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของเมืองพะเยา 2) การเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจการค้าในลักษณะดั้งเดิม 3) การเป็นแหล่งรวมศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมที่ทรงคุณค่า และ 4) การเป็นแหล่งรวมประเพณีและวัฒนธรรมที่หลากหลาย แต่จากการพัฒนาเมืองในช่วงที่ผ่านมาทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมเมืองและทำลายเอกลักษณ์และคุณค่าของเมืองโบราณ ดังนั้น การอนุรักษ์และรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์และคุณค่าของพื้นที่ประวัติศาสตร์จึงจำเป็นต้องมีการกำหนดผังการใช้ประโยชน์ที่ดิน การควบคุมทางด้านภูมิสถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรม การพัฒนาระบบคมนาคมและขนส่ง รวมทั้งการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่

คำสำคัญ : 1. อนุรักษ์และพัฒนา 2. เมืองเก่าพะเยา

¹ อาจารย์ประจำสาขาวิชาภูมิสารสนเทศศาสตร์ คณะเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร มหาวิทยาลัยพะเยา จังหวัดพะเยา โทรศัพท์ 08-1498-7074 อีเมล : yeansby@hotmail.com

² นักผังเมืองปฏิบัติการ สำนักงานโยธาธิการและผังเมือง จังหวัดพิจิตร

Conservation and development of Phayao old urban community

Boonsiri Sukpromsun³ and Srisuda Wongchum⁴

Abstract

The research on conservation and development of Phayao old urban community aims to: 1) study the evolution of Phayao old town settlement, 2) study identities and significances of Phayao old town, and 3) propose the appropriate guidelines and measures for conservation and development Phayao old town in order to preserve the value of its area. The methodology of research includes: to compile information on background and history of Phayao old town, to conduct surveys of the community, to study physical contexts, economic and socio-cultural which are important elements of the city, to analyze the old town identities and significances of the old town. Key person interviews are also developed in order to gain a better understanding of old town problems and their potentials. The product of this process is the conservation and development guidelines for Phayao old town. According to the results of this research, Wiang Phayao is an ancient town with the long history before the 19th Century B.E. (14th Century A.D.). The identities of this cultural heritage area have been conveyed through urban physical characteristics, artistic works, architectural heritage, cultural and traditional. Based on old town identities, they are reflecting the historical significances as: 1) an evidence of the old Phayao settlement, 2) the old Phayao's commercial center, 3) the wide range of significant artistic works and architecture, and 4) the wide range of local culture and tradition. However, urban development in the past period caused a great impact to the change of urban environment and destroyed the ancient town's identities and its values. Thus, conservation and preservation the cultural heritage with its identities and values of Phayao historic town

³ Lecturer at Division of Geographic Information Science, School of Information and Communication Technology, University of Phayao, Phayao, Thailand. Tel. 08-1498-7074
Email address: yeansy@hotmail.com

⁴ Planner at Phatthalung Office of Public Works and Town & Country Planning, Phatthalung, Thailand.

are essential to conduct land use plan, architectural and landscape control guidelines, transportation plan and promote public involved in conservation and development of Phayao old urban community.

Keywords: 1. Conservation and development 2. Phayao old town

บทนำ

ในประเทศไทยมีเมืองเก่าปรากฏอยู่มากมายกระจายในทุกภูมิภาค เมืองเก่าเหล่านี้มีประวัติความเป็นมาและพัฒนาการมาอย่างยาวนานตามช่วงเวลาต่างๆ เช่นเดียวกับเมืองพะเยาซึ่งเป็นเมืองเก่าแก่ที่มีตำนานประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนานแห่งหนึ่งในประเทศไทยและเคยเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนาในสมัยโบราณ โดย Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning (2011, p. 28) ได้กำหนดให้เมืองเก่าพะเยาเป็นเมืองเก่ากลุ่มที่ 2 คือ เป็นเมืองเก่าที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี เป็นเมืองที่มีขนาดกลางในฐานะศูนย์กลางของอาณาจักรยุคใดยุคหนึ่ง ซึ่งเมืองพะเยานับเป็นเมืองที่มีความสำคัญในตัวเองมาโดยตลอด แม้ในบางช่วงบทบาทของเมืองพะเยาจะลดน้อยลง หรือเจียบหายไปจากประวัติศาสตร์บ้างก็ตาม แต่เนื่องจากทำเลที่ตั้งอันเหมาะสมมีที่ราบกว้างใหญ่ มีแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์ ซึ่งเป็นคุณลักษณะสำคัญที่สนับสนุนให้เกิดเมืองใหญ่ๆ จึงสามารถดึงดูดให้ประชาชนเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่นี้เสมอมา

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนเมืองพะเยาได้รับอิทธิพลจากลักษณะทางกายภาพเป็นสำคัญ เนื่องจากมีพื้นที่เป็นที่ราบลุ่มน้ำอิงตอนล่างหรือหุบเขาเมืองพะเยา และเป็นส่วนต้นน้ำของลำน้ำอิงซึ่งมีอาณาเขตรอบคลุมพื้นที่อำเภอแม่ใจ อำเภอเมืองพะเยา และอำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา จากการที่ลำน้ำอิงมีทิศทางการไหลจากทิศใต้ขึ้นไปทางทิศเหนือและออกสู่อ่างน้ำโขง ทำให้ลำน้ำนี้เป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญโดยเฉพาะสำหรับคนในแคว้นสุโขทัยซึ่งอยู่ทางทิศใต้ของจังหวัดพะเยา (Kriangsak Chaidarun, 2013, p. 34) และเป็นแหล่งตั้งถิ่นฐานที่มีความเจริญรุ่งเรืองในแง่การเมืองการปกครอง ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม โดยมีหลักฐานที่ปรากฏให้เห็นทางกายภาพ ได้แก่ ลักษณะชุมชนโบราณที่มีคูคันดินล้อมรอบ สถาปัตยกรรม โบราณวัตถุ วัฒนธรรม จากหลักฐานทางกายภาพเหล่านี้แสดงให้เห็นการพัฒนาในการก่อตั้งชุมชนของเมืองพะเยาในอดีตและยังแสดงให้เห็นถึงความเป็นมาและความสำคัญทางประวัติศาสตร์ซึ่งมีศิลปะและวัฒนธรรมที่แสดงถึงความรุ่งเรืองอยู่เป็นอันมาก

ปัจจุบันด้วยการพัฒนาชุมชนเมืองพะเยาได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและสังคม ตลอดจนวัฒนธรรม เช่น การขยายตัวของสิ่งปลูกสร้าง การขยายตัวของโครงข่ายคมนาคม การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตดั้งเดิม จึงทำให้สภาพความเป็นเมืองเก่าถูกเปลี่ยนไปอย่างมากและรวดเร็วจนบางแห่งได้ถูกทำลายไปอย่างสิ้นเชิง (Comprehensive and Specific Planning Bureau, 2013, p. 14) จากสภาพปัญหาและแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้จึงจำเป็นต้องดำเนินการศึกษาพื้นที่บริเวณชุมชนเมืองเก่าและพื้นที่เกี่ยวเนื่องที่มีความสำคัญ เพื่อแทรกแซง

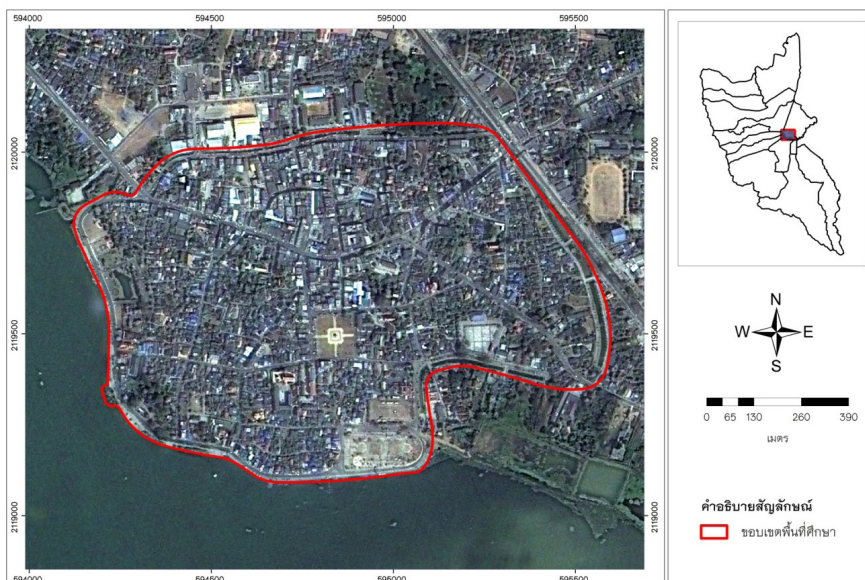
กระบวนการที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพหรือการทำลายเหล่านั้น โดยวิเคราะห์ถึงสภาพปัญหา และการหาแนวทางปฏิบัติในการอนุรักษ์ให้สอดคล้องกับการพัฒนาพื้นที่ที่มีความสำคัญต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ ความเป็นมา เอกลักษณ์และคุณค่าของเมืองเก่าไว้เพื่อเป็นสมบัติตกทอดแก่ประชากรสืบต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. ศึกษาวิวัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของเมืองเก่าพะเยา
2. ศึกษาเอกลักษณ์เฉพาะและคุณค่าของเมืองเก่าพะเยา
3. เสนอแนวทางปฏิบัติหรือมาตรการต่างๆ ที่เหมาะสมในการอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนเมืองเก่าพะเยาอันคงไว้ซึ่งคุณค่าและเอกลักษณ์ของความเป็นเมืองเก่า

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาการอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนเมืองเก่าพะเยาจะทำการวิเคราะห์องค์ประกอบของเมือง คุณค่าและเอกลักษณ์ของเมืองเก่าพร้อมทั้งวิเคราะห์สาเหตุและแนวโน้มการพัฒนาของเมืองในอนาคต เพื่อเสนอแนะแนวทางต่างๆ อันจะนำไปสู่การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าพะเยา ซึ่งได้กำหนดขอบเขตทางกายภาพครอบคลุมพื้นที่ 1.12 ตารางกิโลเมตร ในบริเวณเวียงเก่าพะเยา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา (ดังภาพที่ 1)

ภาพที่ 1 ขอบเขตพื้นที่ศึกษา

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนเมืองเก่าพะเยาได้ดำเนินการวิจัยตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

การวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 : ศึกษาวิวัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของเมืองเก่าพะเยา

การศึกษาเชิงพื้นที่ (area base study) ได้ทำการวิเคราะห์จากภาพถ่ายทางอากาศมาตราส่วน 1:4,000 จากกรมแผนที่ทหาร ภาพถ่ายดาวเทียม LANDSAT-7 ระบบ ETM+ ปี พ.ศ. 2558 ศึกษาเอกสารทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดพะเยา ประกอบกับการสำรวจภาคสนาม เพื่อให้ทราบถึงวิวัฒนาการของการตั้งถิ่นฐาน การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของชุมชน การใช้ประโยชน์ที่ดิน ลักษณะกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมของเมืองเก่าพะเยา

การวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 : วิเคราะห์เอกลักษณ์เฉพาะ และคุณค่าของเมืองเก่าพะเยา

แนวคิดจินตภาพเมืองของ Lynch (1960, p. 47) ถูกนำมาใช้ในการวิเคราะห์เอกลักษณ์เฉพาะด้านองค์ประกอบของเมือง ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบพื้นฐาน 5 ประการ ได้แก่ เส้นทางสัญจร (path) พื้นที่ศูนย์รวม (node) จุดหมายตา (landmark) ขอบเขต (edge) พื้นที่ย่าน (district) พร้อมกับข้อมูลบริบทด้านสังคม และวัฒนธรรม เพื่อวิเคราะห์ถึงเอกลักษณ์เฉพาะ และคุณค่าของเมืองเก่าพะเยา ศึกษาข้อมูลทุติยภูมิจากภาพถ่ายทางอากาศมาตราส่วน 1:4,000 ของกรมแผนที่ทหาร และสำรวจเก็บข้อมูลภาคสนามเพื่อระบุตำแหน่งที่ตั้งตามเอกลักษณ์เฉพาะด้าน และคุณค่าความสำคัญของพื้นที่เมืองเก่าพะเยา

การวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 : แนวทางปฏิบัติหรือมาตรการต่าง ๆ ที่เหมาะสมในการอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนเมืองเก่าพะเยา

การกำหนดแนวทางปฏิบัติเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนเมืองเก่าพะเยา ได้ใช้วิธีการสัมภาษณ์ทั้งบุคคลสำคัญแบบเจาะลึก และการสัมภาษณ์โดยทั่วไปในประเด็นที่เกี่ยวข้อง เพื่อเสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาที่เหมาะสมอันคงไว้ซึ่งคุณค่าและเอกลักษณ์ของความเป็นเมืองเก่าพะเยา

ผลการวิจัย

ผลการวิจัย เรื่องการอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนเมืองเก่าพะเยาสามารถแบ่งเป็น 3 ส่วนตามวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

1. ศึกษาวิวัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของเมืองเก่าพะเยา

ในบริเวณหุบเขาที่ราบลุ่มน้ำอิงตอนล่างอันเป็นที่ตั้งของเมืองพะเยา ได้ปรากฏพัฒนาการของการตั้งถิ่นฐานโดยมีรูปแบบและลักษณะการตั้งถิ่นฐานในระยะแรกปรากฏบนพื้นที่สูงก่อน ซึ่งทำให้สามารถตีความได้ถึงความสัมพันธ์บางประการกับลักษณะภูมิประเทศ รวมทั้งแสดงให้เห็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการขยายตัวทางโครงสร้างเมืองในแต่ละระยะ ซึ่งมีผลสะท้อนกลับมาทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของลักษณะการตั้งถิ่นฐาน ดังนั้น การลำดับวิวัฒนาการด้านการตั้งถิ่นฐานของชุมชนโบราณในลุ่มน้ำอิงตอนล่างสามารถแบ่งได้เป็นระยะต่างๆ ดังนี้

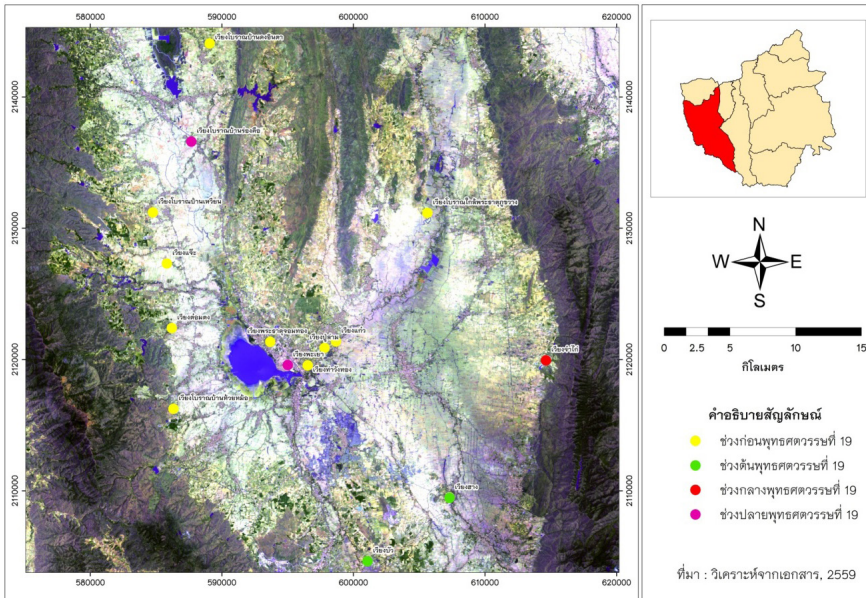
1) ช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 การตั้งถิ่นฐานจะเป็นการสร้างชุมชนที่มีคูคันดินล้อมรอบ โดยในระยะนี้มีกลุ่มชุมชนขนาดเล็กและกระจายอยู่ในบริเวณชายขอบระหว่างที่สูงกับที่ราบ หรือเนินเขา และมักเลือกที่ตั้งอยู่ใกล้กับจุดที่มีลำน้ำเล็กๆ ที่ไหลจากเทือกเขาสูงสู่ที่ราบ พร้อมทั้งสร้างคูคันดินล้อมรอบในระดับไหล่เนิน ชุมชนโบราณเหล่านี้ ได้แก่ เวียงแจ๊ะ เวียงโบราณบ้านห้วยหม้อ เวียงโบราณบ้านดงอินตา เวียงโบราณพระธาตุภูขวาง เวียงโบราณบ้านเหวียน เวียงปูล่าม เวียงพระธาตุจอมทอง เวียงต่อมดง เวียงแก้ว และเวียงท่าวังทอง

2) ช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ชุมชนที่มีการตั้งถิ่นฐานในช่วงนี้เป็นการขยายตัวของชุมชนบนเนินเขาที่ปรากฏในระยะแรกของช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 ลงมายังที่ราบลุ่ม ลักษณะคูคันดินจะโอบล้อมพื้นที่ตั้งแต่เนินเขาสูงมาถึงที่ราบคูเวียงส่วนที่อยู่บนที่ราบจะมีลักษณะการเก็บกักน้ำได้ ชุมชนโบราณที่เกิดขึ้นใหม่ในเขตเมืองพะเยา คือ เวียงฮ้าง และเวียงบัว

3) ช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 19 ปรากฏการเกิดชุมชนตั้งถิ่นฐานอยู่บนที่ราบลาดเอียงใกล้เชิงเขา ซึ่งถือเป็นรูปแบบแรกของการสร้างเวียงบนที่ราบโดยไม่มีส่วนที่เป็นเนินเขาอยู่ภายในตัวเวียง โดยมีเวียงที่สำคัญคือ เวียงจำไ้ ตั้งอยู่ตรงจุดที่มีลำน้ำขนาดเล็กไหลลงมาจากภูเขาถือเป็นชุมชนเมืองขนาดเล็ก อันเป็นศูนย์กลางในระดับพื้นที่

4) ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 19 ชุมชนที่เกิดในระยะนี้เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณที่ราบต่ำ และยังคงเป็นศูนย์กลางย่อยในระดับพื้นที่ของเมืองใหญ่ โดยมีการกระจายตัวออกมาตั้งอยู่ในบริเวณที่ราบตรงแกนกลางของหุบเขา และตั้งอยู่ใกล้หรือติดกับลำน้ำที่เป็นเส้นทางคมนาคมสายสำคัญ ชุมชนใหม่ที่เกิดขึ้นเป็นชุมชนที่เกิดจากการขยายตัวของชุมชนเมืองขนาดใหญ่ อันเป็นผลมาจากการคมนาคมติดต่อระหว่างชุมชนต่างๆ โดยเวียงที่เกิดขึ้นในระยะนี้คือ เวียงโบราณบ้านร่องคือ และเวียงพะเยา แต่ด้วยลักษณะภูมิประเทศและลักษณะทางกายภาพที่เหมาะสมต่อการตั้งถิ่นฐาน

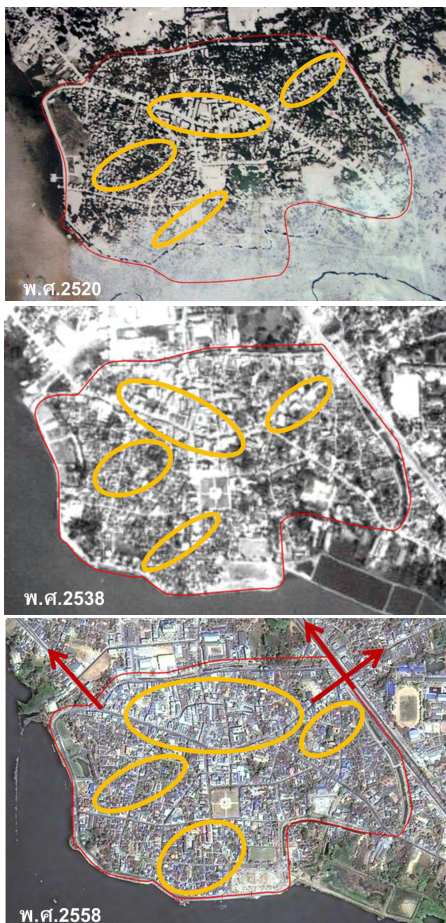
คือเป็นที่ราบต่ำใกล้แหล่งน้ำอันอุดมสมบูรณ์ และตั้งอยู่ตรงจุดศูนย์กลางการคมนาคมของหุบเขา จึงทำให้เวียงพะเยามีความเจริญรุ่งเรือง และยังคงคุณค่าตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ภาพที่ 2 วิวัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของเวียงโบราณในจังหวัดพะเยา

5) **ช่วงเวลาปัจจุบัน** ชุมชนเมืองเก่าพะเยามีการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่สมัยโบราณโดยเริ่มบริเวณริมฝั่งตะวันออกของกว๊านพะเยา ซึ่งการตั้งชุมชนบ้านเรือนพักอาศัยจะอยู่ภายในแนวคูเมืองตามลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนโบราณ (Suratsawadee Ongsakul, 1998, p. 25) ในเวลาต่อมา ชุมชนเริ่มมีขยายตัวจากการก่อสร้างเส้นทางคมนาคมจึงเกิดชุมชนเพิ่มขึ้นอีกหลายแห่ง ความสำคัญของถนนพหลโยธินมีอิทธิพลต่อการขยายตัวของชุมชนเมืองพะเยาเป็นอย่างมาก เนื่องจากการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนตามแนวถนนอย่างกว้างขวาง และมีการก่อสร้างสถานที่ราชการสำคัญ เมื่อศึกษาภาพถ่ายทางอากาศ และภาพถ่ายดาวเทียมย้อนหลังใน 3 ช่วงเวลาปี พ.ศ. 2520, 2538 และ 2558 (ภาพที่ 3) พบว่า เวียงพะเยามีการพัฒนาเติบโตมาเป็นชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยในปี พ.ศ. 2520 การตั้งถิ่นฐานมีความหนาแน่นมากบริเวณสองฟากฝั่งของถนน (linear pattern) โดยเฉพาะบริเวณถนนคอนกรีตตามแนวทิศตะวันออกเฉียงใต้ไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของเวียงซึ่งเป็นถนนสายหลัก (ถนนพหลโยธินสายเก่า) ก่อนที่จะมีการสร้างทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1 ส่วนพื้นที่ที่ห่างจากเส้นทางคมนาคม

รูปแบบการตั้งถิ่นฐานจะกระจุกกระจาย (dispersed pattern) ไปตามพื้นที่ว่างและพื้นที่โล่งของเมือง ส่วนในปี พ.ศ. 2538 การตั้งถิ่นฐานมีความหนาแน่นมากขึ้น อาคารและสิ่งปลูกสร้างเริ่มมีความหนาแน่นทั้งสองฝั่งของถนนดอนสนาม ถนนรอบเวียงประตูกลอง และถนนท่ากว๊าน ส่วนบริเวณที่เป็นที่โล่ง พื้นที่ว่างเปล่าถูกแทนที่ด้วยอาคารสิ่งปลูกสร้างที่มีความทันสมัย ซึ่งรูปแบบการตั้งถิ่นฐานบริเวณพื้นที่ดังกล่าวมีลักษณะแบบกระจุกตัว (nucleated pattern) และนอกจากนี้ยังมีการตัดถนนและซอยในพื้นที่เพิ่มมากขึ้น จึงส่งผลให้ความหนาแน่นของพื้นที่เป็นบริเวณกว้าง สำหรับปี พ.ศ. 2558 พบว่า ในพื้นที่เวียงมีความหนาแน่นของสิ่งปลูกสร้างที่ทันสมัยเพิ่มมากขึ้นจนกลายเป็นพื้นที่เนื้อเมืองเกือบทั้งหมด และมีการตัดตรอก ซอย เชื่อมออกสู่ถนนหลักของเมือง จึงส่งผลให้มีการขยายตัวของชุมชนมากขึ้นโดยมีการขยายตัวไปตามโครงข่ายคมนาคมในทุกทิศทาง

ภาพที่ 3 เปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานระหว่างปี พ.ศ. 2520, 2538 และ 2558

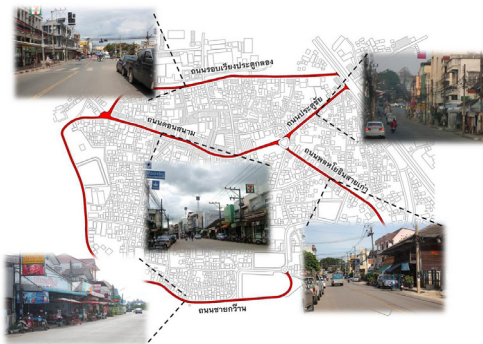
2. เอกลักษณะเฉพาะ และคุณค่าของเมืองเก่าพะเยา

เมืองเก่าพะเยา เป็นพื้นที่ที่ยังคงรักษาเอกลักษณ์ความเป็นมาของเมืองประวัติศาสตร์ไว้ได้อย่างยาวนาน จากการศึกษพบว่า องค์ประกอบทางกายภาพของเมืองที่แสดงเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชนเมืองเก่าพะเยา ได้แก่ เส้นทางสัญจร พื้นที่ศูนย์รวมจุดหมายตา ขอบเขต พื้นที่ย่าน ศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่า ขนบธรรมเนียม ประเพณี โดยมีรายละเอียดดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 องค์ประกอบทางกายภาพของเมืองที่แสดงเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชนเมืองเก่าพะเยา

เส้นทางสัญจรของชุมชนเมืองเก่าพะเยา

เส้นทางสัญจรที่ใช้ในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา เป็นเส้นทางที่มีลักษณะล้อมรอบเมืองเก่าตามแนวคูเมืองปัจจุบัน และคูเมืองเดิม ส่วนถนนภายในคูเมืองมีการตัดผ่านเชื่อมโยงถึงกัน ซึ่งแสดงถึงความสัมพันธ์ในลักษณะเป็นย่าน และกลุ่มบ้านอยู่อาศัย สามารถเดินทางติดต่อกันได้อย่างสะดวก เส้นทางสัญจรที่สำคัญได้แก่ ถนนรอบเวียงประตูกลอง ถนนดอนสนาม ถนนพหลโยธินสายเก่า ถนนประตูชัย และถนนชายกว๊าน

พื้นที่ศูนย์รวมของชุมชนเมืองเก่าพะเยา

พื้นที่ศูนย์รวมภายในเมืองเก่า ได้แก่ สวนสมเด็จพระเจ้า 90 พรรษา และสวนสุขภาพ เป็นศูนย์รวมกิจกรรมสาธารณะของคนเมือง การจัดงานเทศกาลต่างๆ กิจกรรมการค้าขายช่วงวันหยุดเสาร์-อาทิตย์ นอกจากนี้พื้นที่ศูนย์รวมยังรวมไปถึงบริเวณที่เป็นจุดตัดหรือชุมทางของเส้นทางคมนาคมเพื่อเดินทางเชื่อมต่อไปยังสถานที่อื่นๆ ทั้งภายในและภายนอกเมือง ได้แก่ บริเวณสี่แยกชายกว๊าน บริเวณสามแยกหน้าตลาดสดพะเยา และบริเวณวงเวียนหน้าสถานีตำรวจภูธรเมืองพะเยา

ตารางที่ 1 องค์ประกอบทางกายภาพของเมืองที่แสดงเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชนเมืองเก่าพะเยา (ต่อ)

จุดหมายตาของชุมชนเมืองเก่าพะเยา

จุดหมายตาที่สำคัญและมีความเด่นชัดที่สุดของเมืองเก่าพะเยาคือ กว๊านพะเยาและวัดติโลกอาราม ซึ่งมีความชัดเจนในด้านมุมมองและจินตภาพของเมือง ส่วนจุดหมายตาอื่นๆ ที่มีความสำคัญได้แก่อนุสาวรีย์พ่อขุนงำเมือง ศาลหลักเมือง และวัดทั้ง 5 แห่ง ซึ่งจุดหมายตาดังกล่าวสามารถมองเห็นได้จากเส้นทางสัญจร และสามารถมองเห็นได้ในระยะไกล เป็นจุดหมายตาที่ทำให้ทราบที่กำลังเข้าสู่เมืองเก่าพะเยา

ขอบเขตของชุมชนเมืองเก่าพะเยา

เนื่องจากลักษณะการตั้งถิ่นฐานของเมืองพะเยามีลักษณะเป็นชุมชนโบราณที่มีคูคันดินล้อมรอบ ถือเป็น การสะท้อนคติการวางผังแบบชุมชนของเมืองในอาณาจักรล้านนา และแบ่งพื้นที่ใช้สอยระหว่างพื้นที่เมืองและพื้นที่ชนบท จึงทำให้ขอบเขตของเมืองเก่าพะเยา ถูกกำหนดด้วยคูเมือง โดยคูเมืองที่ยังหลงเหลือร่องรอยอยู่คือ คูเมืองด้านทิศเหนือ คูเมืองด้านทิศตะวันออก และคูเมืองด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ นอกจากนี้ขอบเขตของเมืองยังปรากฏให้เห็นจากโครงสร้างถนนที่กั้นระหว่างพื้นดินและพื้นน้ำ คือ ถนนชายกว๊าน ซึ่งสามารถสังเกตเห็นขอบเขตได้อย่างชัดเจน

ตารางที่ 1 องค์ประกอบทางกายภาพของเมืองที่แสดงเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชนเมืองเก่าพะเยา (ต่อ)

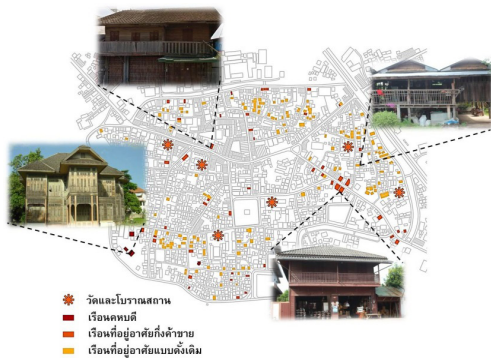
พื้นที่ย่านของชุมชนเมืองเก่าพะเยา

ย่านที่มีความสำคัญของเมืองเก่า ได้แก่ ย่านชุมชนเก่าท่ากว๊าน ย่านชุมชนเก่าหนองระบุ และย่านตลาดสดพะเยาอาเขต เป็นย่านที่สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทและความสำคัญของพื้นที่ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันในฐานะที่เป็นศูนย์การตั้งถิ่นฐานและศูนย์กลางการค้าและบริการ

ศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่า

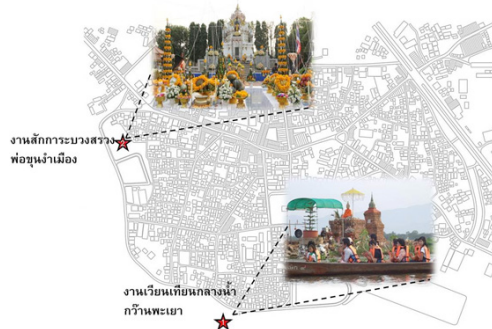
เมืองพะเยา เป็นแหล่งศิลปวัฒนธรรมที่มีคุณค่า สามารถบอกเรื่องราวความเป็นมาและความเจริญรุ่งเรืองของเมืองในยุคสมัยต่างๆ ของเมืองได้ ซึ่งแหล่งรวมคุณค่าดังกล่าว ได้แก่ วัด และศิลปกรรมต่างๆ ภายในวัด อันได้แก่ ประติมากรรมหินทรายกลุ่มช่างพะเยา ภาพจิตรกรรม รอยพระพุทธรูป ศิลาจารึก เครื่องถ้วยชาม นอกจากนี้ยังปรากฏลักษณะอาคาร บ้านเรือน ในรูปแบบของเรือนที่อยู่อาศัยแบบคหบดี เรือนแถว อยู่อาศัยกึ่งค้าขาย และเรือนที่อยู่อาศัยแบบดั้งเดิม จำนวนทั้งสิ้น 229 หลัง สามารถสะท้อนถึงพัฒนาการของที่อยู่อาศัย ลักษณะของกิจกรรม ความสัมพันธ์เชิงสังคมและวิถีชีวิต ที่สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้นอกจากจะเป็นมรดกของพื้นที่ประวัติศาสตร์แล้ว ยังช่วยเสริมภูมิทัศน์ และสุนทรียภาพของเมืองให้สวยงามอย่างมีเอกลักษณ์

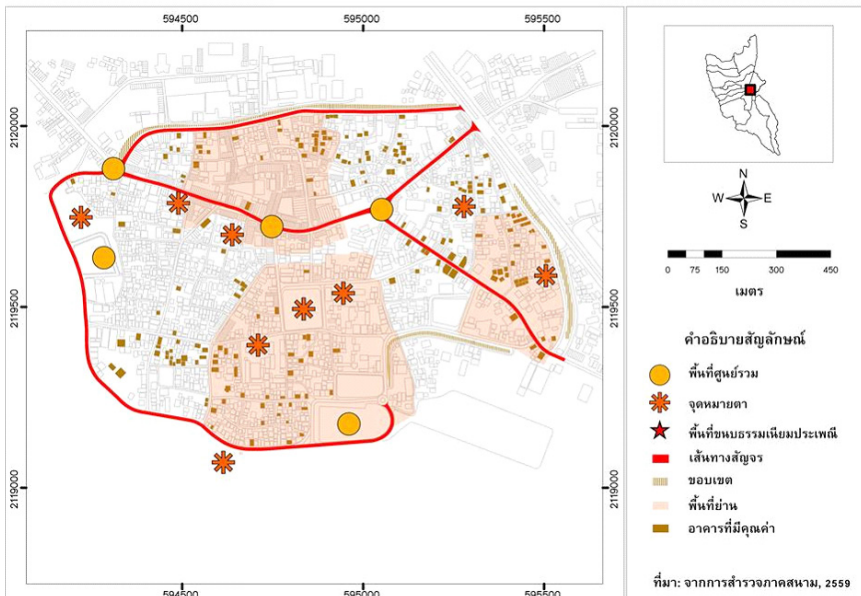
ตารางที่ 1 องค์ประกอบทางกายภาพของเมืองที่แสดงเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชนเมืองเก่าพะเยา (ต่อ)

ขนบธรรมเนียมประเพณี

ขนบธรรมเนียมประเพณีของ
ผู้คนในเมืองพะเยาถือเป็นเอกลักษณ์ที่
แสดงความภาคภูมิใจของชาวพะเยาที่ยึดมั่น
ต่อพระพุทธศาสนา และพระมหากษัตริย์
ได้แก่งานเวียนเทียนกลางน้ำกว๊านพะเยา
งานสัการะบวงสรวงพ่อขุนงำเมือง ซึ่ง
สะท้อนให้เห็นถึงการสืบทอดวัฒนธรรม
และวิถีชีวิตแบบล้านนาที่ดั้งเดิมได้
เป็นอย่างดี

ภาพรวมองค์ประกอบทางกายภาพของเมือง ที่แสดงเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชนเมืองเก่าพะเยา

จากการศึกษาบริบทเชิงพื้นที่ และเอกลักษณ์เฉพาะข้างต้นสามารถสรุปได้ว่าพื้นที่แห่งนี้นี้ยังคงดำรงไว้ซึ่งคุณค่าความสำคัญที่ควรค่าแก่การรักษาไว้หลากหลายประการ ดังนี้

1) การเป็นแหล่งตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมของเมืองพะเยา จากประวัติศาสตร์ความเป็นมาตั้งแต่สมัยการสร้างบ้านแปลงเมืองในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 19 เมืองพะเยาถือเป็นเวียงเก่าแก่ที่มีตำนานประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนานแห่งหนึ่งและเคยเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนาในสมัยโบราณ (Sujit Wongthes, 1995, p. 41) เวียงพะเยานับเป็นเมืองใหญ่ที่มีความสำคัญในตัวเองมาโดยตลอด แม้ในบางช่วงบทบาทของเมืองพะเยาจะลดน้อยลงหรือเจียบหายไปจากประวัติศาสตร์บ้างก็ตาม แต่เนื่องจากทำเลที่ตั้งอันเหมาะสมมีที่ราบกว้างใหญ่ มีแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์ ซึ่งเป็นคุณลักษณะสำคัญที่สนับสนุนให้เกิดเมืองใหญ่ๆ จึงสามารถดึงดูดให้ประชาชนเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่นี้เสมอมา การตั้งถิ่นฐานของชุมชนเมืองพะเยาได้รับอิทธิพลจากลักษณะทางกายภาพเป็นสำคัญ เนื่องจากตั้งอยู่บนพื้นที่ที่เป็นที่ราบลุ่มน้ำองตองล่างหรือหุบเขาเมืองพะเยา จากลักษณะการตั้งถิ่นฐานดังกล่าว ส่งผลให้เวียงมีลักษณะเฉพาะที่สำคัญคือการเป็นชุมชนที่มีคูคันดินล้อมรอบเวียงที่มีลักษณะเหลี่ยมมน เป็นการขุดคูเวียงเพื่อชักน้ำจากกว๊านพะเยามามากเก็บไว้ในคู โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันตัวเองจากศึกสงคราม และเก็บกักน้ำไว้ใช้ในการอุปโภคบริโภค รวมทั้งเป็นการระบายน้ำภายในเวียงด้วยหลักฐานที่ยังคงปรากฏในลักษณะสภาพแวดล้อมที่สำคัญคือ คูเวียงที่อยู่บริเวณทิศเหนือคูเวียงทางทิศตะวันออก และคูเวียงทิศตะวันออกเฉียงใต้

2) การเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจการค้าในลักษณะดั้งเดิม การค้าขายในเวียงพะเยาแต่เดิมยังไม่มีตลาด ชาวบ้านมักจะหาสินค้ามาวางขาย โดยสินค้าส่วนใหญ่เป็นสินค้าทางการเกษตรที่จำเป็นต่อการยังชีพเท่านั้น ต่อมาภายหลัง เมื่อมีการอพยพย้ายถิ่นของชาวจีนโพ้นทะเลกลุ่มแรกๆ ก็เริ่มมีการนำสินค้าประเภทเครื่องปั้นดินเผาผลิตภัณฑ์จากป่า เมี่ยงมาขาย และนอกจากนี้ยังมีการค้าสุกร โดยเฉพาะบริเวณหนองระบูกิ่งกลายเป็นแหล่งเลี้ยงสุกรที่ใหญ่ที่สุดในพะเยา ความมั่งคั่งของการค้าสุกรทำให้พ่อค้าจีนไหหลำมีเงินทุนมากพอที่จะขยายการค้าอย่างอื่น เช่น เปิดร้านค้าสินค้าอุปโภคบริโภคพืชผลทางการเกษตร ข้าวเปลือก ทำให้ย่านหนองระบูกิ่งกลายเป็นพื้นที่ที่คึกคัก มีการอพยพย้ายถิ่นเข้ามาทั้งคนจีนไหหลำและคนพื้นเมือง มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างกว้างขวาง ย่านหนองระบูกิ่งกลายเป็นย่านการค้าเก่าแก่ที่สำคัญของจังหวัดพะเยา (Thammavimonmolee Provost, 2003, p. 62) และในขณะเดียวกันย่านตลาดสดพะเยาจากที่เคยเป็นเพียงพื้นที่พักอาศัยของชาวพื้นเมือง กลับมามีบทบาทสำคัญ เมื่อพ่อค้าชาวจีนจากลำปางจำนวนไม่น้อยได้อพยพเข้ามาตั้งรกรากในบริเวณนี้

การเข้ามาอยู่ในย่านตลาดสดพะเยาของคนจีน ส่วนใหญ่เป็นพวกจีนแคะและจีนแต้จิ๋ว ส่งผลให้เศรษฐกิจการค้าของเมืองพะเยาขยายตัวอย่างรวดเร็ว มีร้านค้าเกิดขึ้นมากมาย ย่านนี้จึงค่อยๆ เจริญขึ้นเรื่อยและมีบทบาทสำคัญจนถึงทุกวันนี้

3) การเป็นแหล่งรวมศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมที่ทรงคุณค่า
เวียงพะเยาเป็นเมืองโบราณที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน ซึ่งถือได้ว่าเป็นแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญแห่งหนึ่งของชาติ (Pariyattikittikul Provost, 2003, p. 21) ปัจจุบันยังคงหลงเหลือร่องรอยของแหล่งอารยธรรมโบราณ และองค์ประกอบที่สำคัญต่างๆ ของเมืองเก่าอยู่หลายแห่ง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความรุ่งเรืองของเมืองในยุคสมัยต่างๆ ที่สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งหลักฐานเหล่านี้ล้วนมีคุณค่าสำหรับชนรุ่นหลัง และเป็นแหล่งเรียนรู้ทางด้านศิลปกรรม และสถาปัตยกรรมของท้องถิ่นได้ โดยสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ของเมือง ได้แก่ ศาลหลักเมือง และอนุสาวรีย์พ่อขุนงำเมือง และเนื่องด้วยเวียงพะเยาได้รับอิทธิพลศิลปะพุทธศาสนาจากสุโขทัยหลายระลอกจึงทำให้ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีอย่างมากมาย ได้แก่ วัด สตूप เจดีย์ ประติมากรรมหินทราย พระพุทธรูป ภาพจิตรกรรม และรอยพระพุทธรูป ซึ่งถือเป็นศูนย์กลางทางสัญลักษณ์ที่สำคัญที่สุดของพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนในทุกยุคทุกสมัย นอกจากนี้การได้รับอิทธิพลจากจีนในสมัยราชวงศ์หยวน ทำให้เครื่องถ้วยชามหรือภาชนะเคลือบสีเขียวเซลาดอนที่มีลักษณะเฉพาะได้กลายเป็นหนึ่งผลิตภัณฑ์สำคัญของเวียงพะเยาและพื้นที่โดยรอบ

ถึงแม้พื้นที่เวียงพะเยาจะมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพอยู่ตลอดเวลา แต่รูปแบบของอาคารที่พักอาศัยยังคงเป็นแบบดั้งเดิมและมีองค์ประกอบของอาคารบ้านเรือนที่สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นเอกลักษณ์ ในแง่ของการมีรูปแบบเป็นไปตามลักษณะเรือนพื้นถิ่นซึ่งเป็นเรือนไม้ เปิดใต้ถุนโล่ง มีพื้นที่ใช้สอยรองรับการประกอบกิจวัตรประจำวัน นอกจากนี้ยังมีที่อยู่อาศัยแบบรับอิทธิพลจากชาวเมือง ได้แก่ เรือนแถวกิ่งค้าขายทั้งแบบชั้นเดียวและแบบสองชั้น และเรือนที่อยู่อาศัยแบบคหบดี

4) การเป็นแหล่งรวมประเพณีและวัฒนธรรมที่หลากหลาย
เนื่องจากพื้นที่เวียงเก่าพะเยา เคยมีบทบาทสำคัญในการเป็นศูนย์กลางการคมนาคมมาก่อน จึงทำให้มีการอพยพย้ายถิ่นจากคนหลากหลายชาติพันธุ์และวัฒนธรรม จนมีการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม ประเพณีจากบรรพบุรุษมาจนถึงปัจจุบัน โดยประเพณีที่ยึดมั่นในพระพุทธศาสนาและพระมหากษัตริย์ที่สำคัญ คือ งานสักการะบวงสรวงพ่อขุนงำเมือง ผู้สร้างความรุ่งเรืองให้แก่วังพะเยา และร่วมกันสร้างเมืองเชียงใหม่กับพญาร่วงและพญามังราย ประเพณีเวียนเทียนกลางน้ำกว๊านพะเยา รอบซากโบราณสถานซึ่งเป็นที่ตั้งของวัดติโลกอาราม ที่สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าติโลกราช แห่งอาณาจักรล้านนา

อยู่บริเวณใจกลางกว๊านพะเยา นอกจากนี้ ยังมีประเพณีที่เกี่ยวข้องกับชีวิตอันเป็นที่นิยมนั้น โดยทั่วไป ได้แก่ ประเพณีเอาขวัญ เมื่อมีการเจ็บไข้ได้ป่วยเป็นเวลายาวนาน หรือ ประเพณีส่งเคราะห์ สืบชะตา เพื่อให้ได้รับแต่สิ่งดีๆ เข้ามาในชีวิต อีกทั้งยังมีวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ชาวชุมชนเวียงเก่าพะเยาได้ประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเป็นวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ที่สำคัญ ได้แก่ วัฒนธรรมในการกิน วัฒนธรรมด้านภาษา วัฒนธรรมด้านการแต่งกาย และวัฒนธรรมด้านสันตนาการ

3. แนวทางปฏิบัติหรือมาตรการต่าง ๆ ที่เหมาะสมในการอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนเมืองเก่าพะเยา

การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าพะเยามีเป้าหมายเพื่อดำรงรักษาไว้ซึ่งเอกลักษณ์ทางกายภาพ วัฒนธรรม วิถีชีวิตของชุมชน ให้มีความเหมาะสม สอดคล้องกับการใช้ประโยชน์ที่ดินและสภาพในปัจจุบัน จากการศึกษาข้างต้นสามารถกำหนดเป็นแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนา ได้ดังนี้

1) การควบคุมใช้ประโยชน์ที่ดิน การกำหนดพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าพะเยาสามารถแบ่งได้ 3 พื้นที่ ได้แก่ **พื้นที่สงวนรักษา** เน้นการควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างเข้มงวด ทั้งลักษณะกิจกรรมและรูปแบบเชิงกายภาพ โดยเฉพาะบริเวณโดยรอบแหล่งโบราณสถานเพื่อเป็นการรักษาสภาพแวดล้อมและบริบทของพื้นที่อย่างเหมาะสม และป้องกันผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่เขตโบราณสถาน **พื้นที่อนุรักษ์** กำหนดให้มีการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมท้องถิ่น โดยมีมาตรการเชิงพัฒนา และใช้ประโยชน์ที่ดินภายใต้ข้อบังคับและรูปแบบกิจกรรมที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อพื้นที่อนุรักษ์น้อยที่สุด นอกเหนือจากการกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการดำเนินการอนุรักษ์แล้ว ควรกำหนดพื้นที่อนุรักษ์โบราณสถานให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและชุมชนดั้งเดิมที่มีเอกลักษณ์ของพื้นที่ โดยกำหนดแนวทางการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อป้องกันการปลูกสร้างอาคารและสิ่งก่อสร้างที่ขัดแย้งหรือส่งผลกระทบต่อแหล่งโบราณสถานหรือภูมิทัศน์ของชุมชน โดยเฉพาะกิจกรรม รูปแบบ และขนาดสิ่งปลูกสร้าง **พื้นที่พัฒนา** ได้แก่ พื้นที่ชุมชนเมืองที่กระจายตัวอยู่ทั่วไปในเขตเมืองเก่าพะเยา ซึ่งมีมาตรการส่งเสริมการพัฒนาและใช้ประโยชน์ที่ดินให้มีความสอดคล้องกับลักษณะโครงสร้างชุมชนเดิม โดยกำหนดแนวทางการพัฒนาให้เป็นย่านที่อยู่อาศัยหนาแน่นน้อยถึงปานกลาง และมุ่งเน้นการพัฒนาสภาพแวดล้อมทางกายภาพให้เป็นเมืองน่าอยู่ โดยไม่ขัดแย้งกับพื้นที่ที่มีคุณค่าด้านประวัติศาสตร์ ส่วนพื้นที่เศรษฐกิจ ได้แก่ ย่านการค้าและบริการบริเวณถนนดอนสนาม ต่อเนื่องไปจนถึงถนนประตูกลอง ถนนเวียงแก้ว ถนนประตูดุ๊ย และถนนรอบกว๊าน กำหนดให้พื้นที่ดังกล่าวรองรับกิจกรรมทางเศรษฐกิจด้านการค้าและบริการ โดยเฉพาะกิจการค้าปลีกขนาดเล็ก

เพื่อให้บริการพื้นที่ชุมชนย่อยต่างๆ โดยกำหนดมาตรการส่งเสริมการพัฒนาและกิจกรรมที่หลากหลาย รวมถึงพัฒนาและปรับปรุงระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการให้สอดคล้องกับการพัฒนา

2) การควบคุมทางด้านภูมิสถาปัตยกรรม การควบคุมเส้นขอบฟ้าด้วยมาตรการการควบคุมความสูงของอาคารสามารถกำหนดความสูงของอาคารในบริเวณพื้นที่กลุ่มโบราณสถานที่มีความสำคัญ โดยมีระยะห่างจากแนวเขตโบราณสถานจำนวน 50.00 เมตร ควรกำหนดความสูงของอาคารที่สามารถก่อสร้างได้ไม่เกินความสูงของโบราณสถาน หรือไม่ควรเกินกว่า 6.00 เมตร ในระยะห่างถัดมาที่ 100.00 เมตร ให้สามารถก่อสร้างอาคารที่มีความสูงได้ไม่เกิน 8.00 เมตร และในระยะห่างจากเขตโบราณสถาน 150.00 เมตร สามารถก่อสร้างอาคารได้สูงไม่เกิน 10.00 เมตร (Standard Development Bureau, 2006, p. 92) นอกจากนี้ควรมีการปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์บริเวณทางสัญจร รวมถึงการดำเนินการปรับปรุงฟื้นฟูสภาพแวดล้อม สภาพภูมิทัศน์ในเขตโบราณสถาน โดยการปรับปรุงสภาพพื้นที่ที่รกร้างให้สามารถกลับมาใช้ประโยชน์ และมีความสวยงามดั้งเดิม เน้นการปลูกพืชพรรณที่เป็นสัญลักษณ์และมีความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ดิน ติดตั้งดวงไฟส่องสว่างที่มีรูปแบบกลมกลืนกับรูปแบบของโบราณสถาน เพื่อลดความไม่ปลอดภัยในพื้นที่ ในส่วนของการรื้อถอนพื้นที่สาธารณะโดยร้านค้าหาบเร่แผงลอย ควรจัดระเบียบโดยการจัดหาพื้นที่ค้าขายทดแทนที่มีความสะดวกต่อการเข้าถึง ในกรณีที่มีข้อจำกัดทางด้านการจัดหาพื้นที่ใหม่ ควรใช้หลักการในการบริหารพื้นที่โดยจำกัดช่วงเวลาค้าขาย และปรับสภาพภูมิทัศน์ของร้านค้าให้มีความกลมกลืนกับสภาพพื้นที่และเป็นรูปแบบเดียวกัน รวมถึงปรับปรุงระบบจัดการการขนถ่ายขยะหรือของเสียต่างๆ อย่างมีประสิทธิภาพ ไม่มีการตักค้างข้ามวัน ซึ่งอาจส่งผลต่อการลักษณะทางภูมิทัศน์ที่ดีในพื้นที่ได้

3) การควบคุมทางด้านสถาปัตยกรรม เมื่อพิจารณาจากสภาพพื้นที่ศึกษาในปัจจุบันพบว่า มีสภาพความเป็นเมืองค่อนข้างสูง ไม่หลงเหลือพื้นที่โล่งว่างให้ทำการก่อสร้างอาคารใหม่ได้อีก นอกเหนือจากมีการปรับปรุง ดัดแปลง หรือการรื้อสร้างใหม่ ดังนั้น จึงควรจำกัดขนาดอาคารหรือสิ่งปลูกสร้างที่ทำการปรับปรุง ดัดแปลง หรือการรื้อสร้างใหม่ไม่ให้มีขนาดใหญ่เกินไปกว่าสภาพที่เป็นอยู่เดิม โดยต้องพิจารณาควบคู่กับผังการใช้ประโยชน์ที่ดิน และเจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจในการให้อนุญาตก่อสร้างอาคารหรือสิ่งปลูกสร้างประเภทต่างๆ ควรพิจารณาอย่างเข้มงวดตามข้อกำหนดทางการใช้ประโยชน์ที่ดินดังกล่าว รวมถึงการพิจารณาควบคู่กับแนวทางการควบคุมด้านภูมิสถาปัตยกรรมร่วมด้วย

4) การพัฒนาระบบคมนาคมและขนส่ง เมื่อพิจารณาจากลักษณะโครงข่ายระบบถนนในเขตเมืองเก่าพะเยา พบว่า สภาพเนื้อเมืองมีอาคารกระจายอยู่ทั่วไปและค่อนข้างหนาแน่น ไม่มีที่โล่งว่างเพียงพอที่จะให้ดำเนินการก่อสร้างถนนสายใหม่หรือการขยายเขตทาง อีกทั้งเมื่อพิจารณาถึงการเชื่อมโยงระบบโครงข่าย ยังมีความสามารถในการรองรับปริมาณการจราจรได้อย่างเพียงพอในปัจจุบัน มีเพียงบางเส้นทางที่มีการจราจรติดขัดโดยเฉพาะในช่วงโมงเร่งด่วน ดังนั้น ในแผนผังแสดงโครงข่ายคมนาคมและขนส่งสำหรับเมืองเก่าพะเยา จึงไม่มีการเสนอแนะถนนสายใหม่และการขยายเขตทางในพื้นที่ แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อมีการขยายตัวของประชากรเพิ่มขึ้นในอนาคต อาจมีความจำเป็นต้องพิจารณาถึงการเสนอแนะถนนสายใหม่ หรือขยายเขตทางเพิ่มเติมอีกครั้ง ทั้งนี้ ต้องมีการทำความเข้าใจกับผู้ประกอบการและชุมชนในท้องถิ่น เนื่องจากอาจมีผู้ได้รับผลกระทบค่อนข้างมาก ส่วนมาตรการด้านระบบขนส่งสาธารณะ การปรับปรุงการขนส่งสาธารณะ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของระบบขนส่งสาธารณะสามารถทำได้โดยการเพิ่มเติมเส้นทางรถโดยสารสาธารณะ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการเข้าถึงครอบคลุมทั่วพื้นที่เมืองเก่าพะเยาและเขตพื้นที่ใกล้เคียง และจัดทำสิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ เช่น ป้ายจอดรถประจำทาง สิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับผู้พิการ เป็นต้น

5) การมีส่วนร่วมของประชาชน จากการศึกษาพบว่า ปัญหาความเสื่อมโทรม และการเปลี่ยนแปลงสภาพของเมืองเก่าพะเยา เกิดจากการขาดความรู้ความเข้าใจในเอกลักษณ์ คุณค่า และความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรม สถาปัตยกรรม และศิลปกรรมของเมืองเก่าพะเยา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การขาดจิตสำนึกในความรักความหวงแหน ตลอดจนความรู้สึกถึงความรับผิดชอบต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนาที่เหมาะสมต่อมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ ดังนั้น การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าพะเยาให้ดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ และคุณค่าได้อย่างยั่งยืนนั้น มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องได้รับความร่วมมือจากทุกภาคส่วนทั้งจากหน่วยงานภาครัฐ และภาคประชาสังคมที่มีความเกี่ยวข้อง ในการร่วมกันแก้ไขปัญหาต่างๆ ดังนั้น การสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่เมืองเก่าพะเยา สามารถทำได้โดยการส่งเสริมและสนับสนุนในการจัดตั้งเครือข่ายการอนุรักษ์และพัฒนาสภาพแวดล้อม และมรดกทางวัฒนธรรมของเมืองเก่าพะเยา โดยมีลักษณะเป็นองค์กรชุมชนซึ่งประกอบด้วยผู้นำท้องถิ่น ตัวแทนชุมชนต่างๆ ในเขตเทศบาลเมืองพะเยาและพื้นที่โดยรอบ หน่วยงานการศึกษา หน่วยงานทางศาสนา ผู้ทรงคุณวุฒิในท้องถิ่น องค์กรเอกชน และกลุ่มผู้ประกอบการต่างๆ เพื่อร่วมมือในการจัดกิจกรรมร่วมกัน การประชุมแสดงความคิดเห็นระหว่างภาครัฐ และภาคประชาคมต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์

และพัฒนาเมืองเก่าพะเยา โดยการดำเนินงานควรร่วมกันกับภาควิชาการ เพื่อช่วยสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง และให้คำปรึกษาและคำแนะนำต่าง ๆ แก่ประชาชนในท้องถิ่น

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าพะเยาตั้งอยู่บนแนวความคิดในการรักษาเอกลักษณ์และสิ่งที่มีคุณค่าของชุมชนเพื่อปรับปรุงแก้ไขสิ่งที่มีปัญหา และฟื้นฟูสิ่งที่สูญเสียไปให้กลับมามีชีวิต โดยคำนึงถึงองค์ประกอบทางกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคมของชุมชน เพื่อรักษาความเป็นเอกลักษณ์และความโดดเด่นของพื้นที่ (Worskett, 1969, p. 47) ซึ่งการดำเนินการวางแผนทางการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าพะเยาเป็นการผสมผสานงานด้านการอนุรักษ์ให้เป็นส่วนหนึ่งของวัตถุประสงค์ในการวางแผนเมือง อันประกอบด้วยเทคนิคการอนุรักษ์ฟื้นฟู มาตรการควบคุม การบริการสาธารณะ การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน ที่จะช่วยส่งเสริมคุณภาพของพื้นที่ในระยะยาว

ปัจจุบันเมืองเก่าพะเยา ยังมีสิ่งปลูกสร้างที่แสดงถึงความเป็นมาด้านประวัติศาสตร์อยู่บางส่วน แต่เนื่องด้วยการขยายตัวของพื้นที่เมือง สภาพเศรษฐกิจ สังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงไป ได้ส่งผลกระทบต่อสภาพพื้นที่เมืองเก่าเป็นอย่างมาก ทำให้พื้นที่ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และความเป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิมได้ถูกทำลาย และมีการเปลี่ยนแปลงไปเป็นจำนวนมาก เช่น คูเมืองหรือคูเวียง เรือนพื้นถิ่นรูปแบบต่างๆ ที่ได้เปลี่ยนรูปแบบกิจกรรมเป็นอาคารพาณิชย์กรรม และลานกิจกรรมของเมืองไปอย่างน่าเสียดาย ในการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าพะเยาที่ผ่านมา ได้มีการเข้ามาดำเนินการในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในเมืองเก่าพะเยา แต่การดำเนินงานยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องจากขาดการประสานงานและมาตรการในการควบคุมการพัฒนาที่มีประสิทธิภาพเพียงพอที่จะควบคุมลักษณะทางกายภาพของเมืองเก่าพะเยาให้อยู่ในสภาพที่เหมาะสมได้ จึงยังคงทำให้เมืองเก่าพะเยาประสบปัญหาและความขัดแย้งระหว่างสิ่งเก่าและสิ่งใหม่เป็นจำนวนมาก การที่จะอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าพะเยาซึ่งเป็นเมืองที่มีชีวิต และเป็นเมืองที่มีผู้คนอาศัยอยู่นั้นจะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของการพัฒนาที่เกิดประโยชน์ต่อชุมชน (Jantira Kuaduang, 2005, p. 239) และมีความสอดคล้องกับสภาพวิถีชีวิตปัจจุบันของชุมชนด้วย

ดังนั้น การที่จะอนุรักษ์และรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของเมืองเก่าพะเยา ให้มีคุณค่าสืบต่อไปได้อย่างยั่งยืนนั้น มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องรณรงค์ให้ประชาชนในท้องถิ่นเกิดจิตสำนึก เห็นคุณค่าความสำคัญ และวางแผนในมรดกทางวัฒนธรรมของตน (Doosadee Thaitakoo, 2006, p. 237) ควบคู่ไปกับการกำหนดมาตรการในการควบคุมการพัฒนาทางกายภาพของเมือง อันได้แก่

การควบคุมทางด้านผังเมือง ภูมิสถาปัตยกรรม และสถาปัตยกรรม รวมถึงการกำหนดทิศทางการพัฒนาอย่างเหมาะสม เพื่อให้การอนุรักษ์และการพัฒนาสามารถดำเนินการได้สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ ซึ่งในอนาคตอาจต้องมีการขยายตัวเกี่ยวกับสภาพเมืองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น หน่วยงานท้องถิ่นในพื้นที่ควรมีการศึกษาและทำความเข้าใจกับชุมชนในพื้นที่ที่อาจได้รับผลกระทบดังกล่าว เพื่อลดปัญหาความขัดแย้งและควรมีการประสานงานกันกับท้องถิ่นโดยรอบ เพื่อร่วมกันอนุรักษ์และพัฒนาให้เกิดความยั่งยืนในระดับพื้นที่และคงความสำคัญสืบไป

ข้อเสนอแนะ

- 1) ควรมีการศึกษาแนวทางการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวของชุมชนเมืองเก่าพะเยา โดยการนำเอกลักษณ์มาเป็นเครื่องมือในการกำหนดทิศทางการพัฒนา
- 2) ควรมีการศึกษาและจัดทำผังเมืองเฉพาะชุมชนเมืองเก่าพะเยา เพื่อการอนุรักษ์ที่ยั่งยืนต่อไป
- 3) ในการวางแผนเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนเมืองเก่าพะเยาควรมีการศึกษาบทบาทและระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนและหน่วยงานในท้องถิ่นที่เหมาะสม สอดคล้องต่อการอนุรักษ์และพัฒนา

กิตติกรรมประกาศ

รายงานการวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยพะเยา

References

- Chaidarun, K. (2013). **The chronicles of Phayao** (จดหมายเหตุเมืองพะเยา). Phayao: Cultural Exhibition Hall of Wat Sri Khom Kham.
- Comprehensive and Specific Planning Bureau. (2013). **Planning and development project under Phayao comprehensive plan** (แผนงานและโครงการพัฒนาตามผังเมืองรวมพะเยา). Bangkok: Department of Public Works and Towns & Country Planning.
- Kuaduang, J. (2005). **The conservation of Phum Reang old urban community, Surat Thani province** (การอนุรักษ์ชุมชนเมืองเก่าพุมเรียง จังหวัดสุราษฎร์ธานี). Master's dissertation, Chulalongkorn University, Bangkok, Thailand.
- Lynch, K. (1960). **The image of city**. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning. (2011). **Knowledge of conservation, development and management of the old city, volume 1: knowledge of the old city in Thailand** (ชุดความรู้ด้านอนุรักษ์พัฒนา และบริหารจัดการเมืองเก่า เล่มที่ 1 ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเมืองเก่าในประเทศไทย). Bangkok: Ministry of Natural Resources and Environment.
- Ongsakul, S. (1998). **A study of ancient settlement in Lanna** (การศึกษาการตั้งถิ่นฐานโบราณในล้านนา). Bangkok: Amarin Printing.
- Pariyattikittikul Provost. (2003). **Interesting issues in cultural exhibition hall of Wat Sri Khom Kham** (บทประเด็นน่าสนใจในหอวัฒนธรรมนิทัศน์ วัดศรีโคมคำ). Phayao: Cultural Exhibition Hall of Wat Sri Khom Kham.
- Standard Development Bureau. (2006). **Criteria and standards for comprehensive planning**. (เกณฑ์และมาตรฐานผังเมืองรวม พ.ศ. 2549). Bangkok: Department of Public Works and Towns & Country Planning.
- Thaitakoo, D. (2006). **A strategy of conservation and development in historic town centers** (กลยุทธ์ในการอนุรักษ์พัฒนาศูนย์กลางเมืองในนครประวัติศาสตร์). Academic Journal of Architecture, Chulalongkorn University, 9(2), 231-248.

- Thammavimonmolee Provost. (2003). **Phayao from legend and history (เมืองพะเยา จากตำนานและประวัติศาสตร์)**. Phayao: Nakhon News Printing.
- Wongthes, S. (Ed.). (1995). **The history of Phayao and its social and cultural (ประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมเมืองพะเยา)**. Bangkok: Matichon.
- Worskett, R. (1969). **The character of town: an approach to conservation**. London, United Kingdom: The Architectural Press.